

FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE

TIVAT

Bojana Pavlović

**KOMPARATIVNE PREDNOSTI PRIMORSKOG TURIZMA U
ODNOSU NA PLANINSKI U CRNOJ GORI**

SPECIJALISTIČKI RAD

Tivat, februar 2018.

FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE

TIVAT

**KOMPARATIVNE PREDNOSTI PRIMORSKOG TURIZMA U
ODNOSU NA PLANINSKI U CRNOJ GORI**

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: Prof. dr Predrag Sekulić

Predmet: Marine i nautički marketing

Student: Bojana Pavlović, Br. Indexa: S12/16

Smjer: Nautički turizam i upravljanje marinama

Tivat, februar 2018.

SADRŽAJ

UVOD	5
1. TURIZAM	7
1.1. Razvoj turizma.....	7
1.2. Selektivni oblici turizma	8
1.2.1. Nautički turizam.....	8
1.2.2. Eko turizam.....	9
1.2.3. Avanturistički turizam	9
1.2.4. Zimski turizam	10
1.2.5. Kulturni turizam	10
1.2.6. Kongresni turizam	10
1.2.7. Kontinentalni turizam.....	10
1.2.8. Agroturizam	11
1.2.9. Vjerski turizam.....	11
1.2.10. Zdravstveni turizam.....	12
1.2.11. Omladinski turizam	12
2. TURISTIČKI RESURSI CRNE GORE.....	12
2.1. Prirodni turistički resursi	13
2.1.1. Nacionalni parkovi Crne Gore	13
2.1.2. Hidrografija.....	20
2.1.3. Plaže	20
2.2. Kulturno-istorijska baština	21
2.3. Klimatski uslovi.....	22
2.4. Infrastruktura	23
2.5. Turističke usluge i sadržaji	24
3. PRIMORSKI TURIZAM.....	25
3.1. Karakteristike primorskog turizma	25
3.2. Primorski turizam u Crnoj Gori	25
3.3. Definisanje komparativne prednosti.....	26

3.3.1. Prednosti primorskog turizma u odnosu na planinski u CG	27
3.4. Finansijski efekti.....	33
3.5. SWOT analiza.....	34
ZAKLJUČAK.....	36
LITERATURA.....	37

UVOD

Istorijski posmatrano, riječ turizam se pojavila prije dvjesta godina, u smislu označavanja putovanja bez nekog posebnog poslovnog razloga.¹ Riječ turizam potiče od francuske riječi tour, što u prevodu znači obilazak, putovanje, ekskurzija.² Turizam se može definisati kao skup odnosa i pojava koje proizilaze iz putovanja i boravka posjetilaca nekog mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište.³ Može se reći da je turizam značajan fenomen u XXI vijeku gdje ne postoji zemlja koja ne razvija makar jedan oblik turizma. Takođe, donekle je i potreba, bilo da se radi o odmoru, putovanju ili rekreaciji.

U prvom dijelu specijalističkog rada biće riječi o samom definisanju turizma, njegovom razvoju i selektivnim oblicima koju su zastupljeni u Crnoj Gori.

Drugi dio rada posvećen je turističkim resursima Crne Gore. Odnosno, definisani su prirodni resursi, koji obuhvata nacionalne parkove, jezera, rijeke, plaže. Zatim je opisana bogata kulturno-istorijska baština Crne Gore, infrastruktura, turistički sadržaji i klimatski uslovi.

Struktura trećeg poglavlja posvećena je cilju istraživanja, odnosno, objašnjavanju primorskog turizma i pojmu komparativna prednost, sa posebnim osvrtom na komparativne prednosti primorskog turizma u odnosu na planinski. Zatim su opisani finansijski efekti u turizmu, i postavljena je swot analiza za oba oblika.

Problem i predmet istraživanja - U ovom radu ispitaćemo problematiku istraživanja, tj. problem, koji možemo definisati kroz sljedeće postavljeno pitanje.

1. Da li je planinski turizam nepravedno zapostavljen?

Dakle, predmet istraživanja jeste definisanje turizma, sa posebnim osvrtom na komparaciju primorskog turizma u odnosu na planinski u Crnoj Gori. Gdje će se pomoću tih komparacija nastojati da se istakne koje su bitne prednosti primorskog turizma.

Cilj istraživanja je da se na osnovu raspoloživih informacija i na osnovu statističke evidencije uoči koji je oblik turizma posjećeniji i privlačniji za turiste. Odnosno, pomoću analize tih podataka uočavamo da je primorski turizam znatno konkurentniji od planinskog.

Hipoteze – Glavna i polazna hipoteza u ovom radu biće predstavljena u skladu sa iznijetim predmetom istraživanja.

HO – Komparativne prednosti primorskog turizma u odnosu na planinski u Crnoj Gori.

¹ Mihailović B., *Marketing u turizmu*, Podgorica, 2009., str. 83

² <http://geografija.ba/turisticka-geografija-predmet-ciljevi-zadaci-principi-i-metode/>, 21.12.2017. u 14:09h

³ <http://lectio.viser.edu.rs/moodle/mod/resource/view.php?id=29737>, 21.12.2017. u 14:22h

Iz glavne hipoteze proizilaze sljedeće hipoteze, koje obrađuju djelove predmeta istraživanja.

H1 – Kotor kao poznata destinacija kruzing turizma, kao jedna od bitnih komparativnih prednosti.

H2 – Bogata primorska kulturno-istorijska baština koja čini znatnu vrijednost primorskog područja.

H3 – Primorski turizam posjećeniji, obzirom da ima više pratećeg sadržaja, smještajnih kapaciteta.

Metode istraživanja koje su upotrijebljene u ovom radu temeljene su na dostupnoj stručnoj literaturi, planskim dokumentima i internet izvorima. U radu je primijenjena komparativna metoda, gdje se vrši upoređivanje sličnosti i razlika. Zatim, deskriptivna metoda, u kojoj se vrši postupak opisivanja činjenica, kao i metoda sinteze, u kojoj je postupak spajanja i povezivanja izdvojenih elemenata u jednu cjelinu.

1. TURIZAM

Danas se termin turizam upotrebljava u najrazličitijim značenjima, kako u svakodnevnom žargonu, tako i u veoma diferenciranim poslovnim i društvenim oblastima. Kao što i za mnoge ekonomske i društvene fenomene nema jedinstvene definicije, takav je slučaj i sa turizmom. Njegovo shvatanje zavisi od ugla posmatranja, cjelovitosti i vremena kada nastaju definicije. U najopštijem smislu, turizam je složena društvena pojava. Ovo shvatanje proizilazi iz neosporne činjenice da je čovjek - turista osnovni subjekt i pokretač razvoja turizma u cjelini.⁴

Kako ne postoji jedinstveno prihvaćena definicija turizma, mnogi autori su pokušali da turizam definišu na najjednostavniji način. Neke od brojnih definicija su:

Turizam je skup odnosa koje proizilaze iz privremenog kretanja ljudi. Turisti su putnici koji za ograničeno vrijeme borave, ali više od dvadeset i četiri sata, u jednom ili više mjesta, različitih od njihove uobičajene sredine.⁵

Turizam se može definisati kao složeni sistem, sastavljen iz većeg broja podistema, uz svjesnost činjenice da turizam nije posebna privredna djelatnost (kao npr. industrija i poljoprivreda), uz uvažavanje karakteristika turizma izraženih kroz visok stepen elastičnosti tražnje i neelastičnost ponude, izražen sezonski karakter poslovanja, specifičnosti u pogledu proizvodnosti rada.⁶

Turizam je u suštini putovanje radi zabave, zadovoljstva. Turista putuje da bi prekoračio granice prostora u kojem stalno živi, da bi izašao iz prostora, ali i iz sebe kakav je u tom prostoru. Dakle, turizam je jedan vid ostvarivanja slobode.⁷

1.1. Razvoj turizma

Razvoj turizma u XIX vijeku karakteriše dva osnovna pravca njegovog razvoja, i to:

- 1) Udruživanje i razvoj onih koji putuju – turista, i
- 2) Udruživanje i razvoj onih koji organizuju i brinu se za prihvatanje turista.⁸

Epohu turizma čine dva razdoblja: razdoblje analognih turizmu, koje je trajalo do 1845, i razdoblje organizovanog turizma, simbolički povezano s osnivanjem prve turističke agencije Tomasa Kuka, koje traje do početka I svjetskog rata. Dok epoha masovnog turizma ili turizma radnih ljudi obuhvata dva razdoblja: između I i II svjetskog rata i nakon II svjetskog rata.⁹

⁴ *Ibidem.*

⁵ Šuran F., Slobodno vrijeme, putovanje i turizam: sociološki pristup, Buje, 2016., str. 17

⁶ Bakić O., Marketing u turizmu, Univerzitet Educons, Novi Sad, 2008., str. 28

⁷ Vukićević S., Menadžment slobodnog vremena u turizmu, Podgorica, 2007., str. 48

⁸ Alibašić H., Savremene tendencije u turizmu, hotelijerstvu i gastronomiji, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad, 2006., str. 8

⁹ Vlahović S., Savić S., Lacmanović D., Turizam i poljoprivreda Bara, Bar, 2013., str. 33

Odnosno, u drugoj polovini XIX vijeka uslijedio je intenzivniji razvoj turizma, a posebno međunarodnog. Procvat međunarodnog turizma se desio šezdesetih godina XX vijeka kada su bili izgrađeni veliki hotelsko-turistički kapaciteti u svijetu, i kada se u isto vrijeme počeo razvijati masovni turizam. Ta faza međunarodnog turizma je imala tada negativnog odraza na životnu okolinu i na kvalitet turističkih usluga, pa se devedesetih godina turizam usmjerio ka razvijanju njegovih kvalitetnijih oblika, kao što su: nautički, zdravstveni, kongresni, rekreacijski.¹⁰

1.2. Selektivni oblici turizma

U teoriji i praksi se koriste različiti termini, kao što su:

- 1) Posebni oblici turizma,
- 2) Specifični oblici turizma,
- 3) Turizam na bazi posebnih interesovanja

Pojam selektivni oblici turizma koristi se od početka 70-ih godina XX vijeka. Atrakcije selektivni turizam možemo podijeliti u nekoliko grupa:

- 1) **Aktivnosti** (sportski, avanturistički, lovni, agroturizam i kreativni),
- 2) **Tradicionalni ili savremeni proizvodi** (gastronomski i vinski turizam, urbani turizam (šoping), kulturni turizam),
- 3) **Poseban ambijent i atmosfera** (urbani turizam, ruralni, kulturni i turizam događaja),
- 4) **Ljudi, biljni i životinjski svijet** (ekoturizam, ruralni, volonterski turizam).¹¹

1.2.1. Nautički turizam

Nautički turizam je vid turizma koji se odvija na vodi ili uz vodu. Ime je nastalo od grčke riječi *naus* (lat. *navis*) koja znači brod. U širem smislu njeno značenje se veže uz pomorstvo, plovidbu i brodarenje.¹² Pojam nautika i nautički, u širem smislu označavaju pomorstvo. Dok se u međunarodnoj komunikaciji sve više koristi termin *yachting tourism*, a sve manje *nautical tourism*, jer se jahta, kao simbol luksuznog turističkog odmora na moru, jače vezuje nautički turizam uz turističku djelatnost, a manje uz pomorstvo.¹³

Kada se govori o nautičkom turizmu treba imati u vidu da se misli na višednevna krstarenja, sa ciljem zadovoljenja potreba turista, u smislu zabave i rekreacije. Odnosno, nautički turizam je kretanje turista u plovilima po moru ili rijekama, uključujući njihovo pristajanje u lukama za nautički turizam i neophodnu infrastrukturu potrebnu za njihov prihvati i opsluživanje.¹⁴

Nautički turizam prema razvrstavanju dijelimo na:

¹⁰ Alibašić H., op. cit., str. 8

¹¹ http://visokaturisticka.edu.rs/skripte/selektivni_novo/predavanje1.pdf, 02.10.2017. u 21:05h

¹² http://www.fms-tivat.me/predavanja3god/Nauticki_turizam1.pdf, 02.10.2017. u 21:20h

¹³ Luković T., *Nautički turizam, definisanje i razvrstavanje*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007., str. 691

¹⁴ Brčić I., Orlandić R., *Nautički turizam i upravljanje marinama*, Fakultet za poslovne mediteranske studije – Tivat, Tivat, 2010., str. 20

- 1) Luke nautičkog turizma,
- 2) Charter, i
- 3) Cruising.¹⁵

1.2.2. Eko turizam

Eko turizam je ekološki odgovorno putovanje i posjeta u relativno očuvana područja radi uživanja u prirodi.¹⁶ Danas je jedna od najvećih potreba turista potraga za očuvanom, netaknutom prirodom, kako bi pobjegli iz životne svakodnevnice. Ljubitelji prirode izbjegavaju masovni turizam, kao i posjete popularnih destinacija, već zakorače u avanturu sa prirodom, tražeći sebi posebno mjesto za uživanje. Oni uživaju u minimalizmu, odnosno najviše vremena provode u prirodi i sa sadržajem koji se nudi, kao što je: pješačenje, jahanje konja, biciklizam u prirodi, kampovanje. Odnosno, sve ono što je potrebno da jedan turista zadovolji svoj hedonistički duh, a samim tim ne narušavajući okolinu u kojoj boravi.

Ekološki proizvedena hrana je još jedna komponenta vezana uz ekološki turizam i ekologiju, koja postaje bitan faktor u definisanju turističkog proizvoda i u njegovom plasiranju na tržištu. Eko turisti će preferirati konzumiranje domaćih proizvoda, po mogućnosti iz organskog uzgoja, kao i upoznavanje sa običajima i kulturom domaćeg stanovništva. Eko turizam se često vezuje za posjetu nekim zaštićenim prirodnim vrijednostima, kao što su nacionalni parkovi. Pojmovi koji se još vezuju za eko turizam su: prirodni turizam, ruralni turizam.¹⁷

1.2.3. Avanturistički turizam

Avanturistički turizam je vid turizma specifičnih ili posebnih interesa i može biti bilo koja aktivnost turista ukoliko uključuje dvije komponente od sledećih tri:

- 1) Fizičku aktivnost,
- 2) Kulturnu razmjenu ili interakciju, i
- 3) Kontakt sa prirodom.¹⁸

Odnosno, može se reći za avanturistički turizam da čovjek – turista uživa u svim preprekama koje mu priroda nameće. Ovakvi turisti vole da istražuju, da ispituju prirodu i njene fenomene. Vođeni ovim idealima lako se upuštaju u ekstremne sportove kako bi zadovoljili svoj adrenalinski duh, koji im ujedno i dozvoljava da se sjedine sa prirodom. Crna Gora je zemlja bogata netaknutom prirodom, jezerima, morem, planinama, rijekama, i svaki turista može pronaći ono što ga privlači, bilo to na sjeveru ili primorju, bilo da se radi o: ekstremnom planinarenju, hodanju na krpljama, snowbordingu, raftingu, kanjoningu, planinskom biciklizmu – downhill (spust trke), paraglajdingu, zip-lineu, skijanju na vodi, surfovanju ili jeep safari-ju.

¹⁵ Luković T., op. cit., str. 689

¹⁶ <http://www.logos.org.rs>, 02.10.2017. u 22:20h

¹⁷ Brčić I., Orlandić R., op. cit., str. 18-19

¹⁸ <http://explore-serbia.rs/turizam/>, 03.10.2017. u 19:35h

1.2.4. Zimski turizam

Švajcarska je kolijevka zimskog turizma od 1860. godine, gdje je upravnik hotela pozvao goste iz Engleske koji su boravili tokom ljeta da se vrate tokom zime kako bi vidjeli snijegom prekrivene planinske vrhove, i time je započeo popularan trend, koji traje i dan danas.¹⁹ Zimski turizam je poseban oblik turizma gdje turista najčešće upražnjava zimski sport, tj. nordijsko i alpsko skijanje.²⁰

1.2.5. Kulturni turizam

Poseban značaj u okviru turističkih atrakcija imaju atrakcije u oblasti kulture i kulturnog nasljeđa. Definicije kulturnog turizma zasnovne su na doživljaju, dolazeći u dodir sa kulturnim događanjima ili dobrima. Dakle, kulturni turizam možemo definisati kao: posjete osoba van domaće zajednice koje su motivisane potpuno ili djelimično interesom za istorijske, umjetničke, naučne ili druge ponude vezane za životni stil – kulturno nasljeđe, koje nudi zajednica, region, grupa ili institucija. Međutim, može se definisati i kao: praksa putovanja radi doživljavanja iskustva o istorijskim i kulturnim atrakcijama, u cilju sticanja znanja iz oblasti kulturnog nasljeđa zajednice na jedan edukativni i prijatan način.²¹

1.2.6. Kongresni turizam

Kongresni turizam je specifičan oblik turizma u kome glavni motiv putovanja nije odmor, već aktivno ili pasivno učestvovanje pojedinca na skupovima i manifestacijama različitog karaktera. Kongres predstavlja skup koji se organizuje sa ciljem razmjene mišljenja i ideja, zatim slanja određene poruke, otvaranje debata itd. Odnosno, to je vrsta poslovnih događaja gdje se okupljaju ljudi iz različitih sfera društvenog života, gdje se diskutuje o određenoj temi.²² Za ovaj vid turizma neophodno je postojanje određene infrastrukture, tj. kongresnog centra koji je namijenjen za ovaj oblik turizma, ili postojanje kongresne sale u hotelu koji je namijenjen i drugim oblicima turizma.

Crna Gora u svojoj ponudi ima odlične kapacitete za održavanje konferencija. Najpoznatije kongresne destinacije u Crnoj Gori su: Budva sa Bečićima, Bar, Podgorica i Ulcinj. Najpoznatiji i najveći kongresni centar je Hotel Splendid Conference & Spa Resort ***** Budva, sa 9 konferencijskih sala.²³

1.2.7. Kontinentalni turizam

Kontinentalni turizam, ili možda pravilnije ruralni turizam, jer se takva vrsta turizma ne veže toliko za prostor turističke destinacije, koliko na vrstu usluge. I objedinjuje 19 vrsta turizma, i to:

¹⁹ https://www.b92.net/putovanja/zanimljivosti.php?yyyy=2015&mm=01&dd=14&nav_id=946347, 21.12.2017. u 14:49h

²⁰ Ibid, str. 20

²¹ Hadžić O., Kulturni turizam, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad, str. 20

²² http://xn----itbaba0aapeekb4br.xn--90a3ac/pdf/et20144_08.pdf, 03.10.2017. u 23:15h

²³ <http://www.kongresniturizam.com/Drzava/crna-gora>, 03.10.2017. u 23:42h

- 1) Seoski turizam,
- 2) Rezidencijalni turizam,
- 3) Zavičajni turizam,
- 4) Sportsko-rekreacijski turizam,
- 5) Avanturistički turizam,
- 6) Zdravstveni turizam,
- 7) Edukacijski turizam,
- 8) Tranzitni turizam,
- 9) Kamping turizam,
- 10) Nautički kontinentalni turizam,
- 11) Kulturni turizam,
- 12) Vjerski turizam,
- 13) Lovni turizam,
- 14) Ribolovni turizam,
- 15) Vinski turizam,
- 16) Gastronomski turizam,
- 17) Prirodi bliski turizam,
- 18) Eko turizam, i
- 19) Mješovite i ostale vrste turizma.²⁴

1.2.8. Agroturizam

Agroturizam, seoski ili ruralni turizam je vrsta turizma u kome turisti idu na sela ili farme kako bi iskusili seoski život. Ovaj turizam uključuje i učešće turista u seoskim aktivnostima kao što je briga o životinjama, usjevima.²⁵ Obzirom da je selo danas izgubilo svoju prirodnu i sociokulturnu intaktnost politika prema selu mora predviđati povratak moći selu kroz konstituisanu strukturu u spoju tradicije i modernosti, što će pratiti formiranje aktera kao unutrašnje snage sela i nosioca njegove autonomne moći. Jedino na taj način selo može biti osposobljeno za zadovoljavanje turističkih potreba i u tom sklopu za razvoj seoskog i ukupnog turizma.²⁶ Sa sjevera Crne Gore mnogo ljudi je napustilo svoje domove tražeći posao i bolji život na jugu zemlje, dok na selu uglavnom ostaju stariji ljudi. Uostalom, život na selu je težak i veoma je teško svoje proizvode plasirati na tržištu. Međutim, kada bi se smanjio uvoz robe koja se može proizvoditi kod nas, ili čak govoriti o izvozu robe, mladi bi uvidjeli svoju perspektivu i vratili bi se poljoprivredi.

1.2.9. Vjerski turizam

Vjerski turizam je jedan od najstarijih oblika turizma, koji se počeo javljati uz zdravstveni u najranijoj istoriji kada su ljudi zbog obavljanja religijskih obreda počeli posjećivati svetišta, i pri tom prelazili veće udaljenosti. Obzirom da se radi o ekonomski veoma korisnom obliku

²⁴ <http://www.campparadisodrage.com/informacije/turizam-pojmovi.html>, 21.12.2017. u 15:05h

²⁵ <http://seoskiturizamrs.com/index.php/etno-sela/>, 21.12.2017. u 15:20h

²⁶ Vukićević S., op. cit., str. 110

turizma za pojedinu destinaciju, kroz istoriju su takve destinacije redovno postajale središta vjerskih, kulturnih i ostalih događanja u pojedinim regijama. Hodočasnici su u takvim mjestima pruženi različiti infrastrukturni, kulturni, gastronomski sadržaji.²⁷

1.2.10. Zdravstveni turizam

Zdravstveni turizam je jedan od najstarijih oblika turizma, u okviru kog se stručno i kontrolisano koriste prirodni ljekoviti činioci i postupci fizikalne terapije u cilju očuvanja i unaprijeđenja zdravlja. Osnovu ovog turizma čini korišćenje ljekovitih činilaca koji mogu biti morski, banjski i klimatski.

- 1) Pod morske ljekovite činioce spada morska voda, alge, biljni prekrivač, pijesak, solanski peloid, morski peloid, kvalitet vazduha i klima.
- 2) Banjska liječilišta su mjesta koja posjeduju prirodne potencijale, tj. prirodna svojstva liječenja koja potiču iz tla, mora, klime (termalne i mineralne vode, vazduh, ljekovito blato – peloid), ili pogodnosti za sprovođenje fizikalne terapije.
- 3) Pod klimatske ljekovite činioce spadaju promjena klimatskog mjesta, kvalitet vazduha, sunčevo zračenje.²⁸

Može se reći da ovakav oblik turizma predstavlja putovanje ljudi unutar granica svoje zemlje, ali i putovanje u inostranstvo, sa ciljem dobijanja medicinskih usluga. Ovaj oblik turizma danas bilježi visoke stope rasta, na šta utiču razlike u cijenama, velike liste čekanja, bolja opremljenost bolnice, ali i ono najvažnije – kvalitetna medicinska usluga.

1.2.11. Omladinski turizam

Omladinski turizam je boravak mladih turista u hotelima ili hostelima, ili u predviđenim objektima za mlade kao što su: škole, kampovi, omladinski i studentski domovi. Zatim, i organizovanje kulturno-zabavnog, obrazovnog i sportsko-rekreativnog programa za mlade.²⁹

2. TURISTIČKI RESURSI CRNE GORE

Turističkim resursima se smatraju sva ona sredstva koja se mogu privesti korisnoj svrsi u turizmu nekog područja.³⁰

Crna Gora se nalazi u jugoistočnoj Evropi, na Balkanskom poluostrvu. Ima dobru saobraćajnu povezanost sa zemljama u regionu, koja je bitna stavka turizma. Graniči se sa Hrvatskom na

²⁷ http://www.visitmycountry.net/bosnia_herzegovina/bh/index.php/aktuelnosti/item/480-vjerski-turizam-va%C5%BEan-segment-ukupnog-razvoja-turizma, 21.12.2017. u 15:35h

²⁸ Brčić I., Orlandić R., op. cit., str. 22 – 23

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ <https://fmtu.lumens5plus.com/sites/fmtu.lumens5plus.com/files/94-ace60772c6cf5b2e3fcae55d1f43d117.pdf>, 06.10.2017. u 21:50h

zapadu, Bosnom i Hercegovinom na sjeveru, sa Srbijom na istoku, dok sa Albanijom na jugu zemlje. Jadranskim morem je povezana sa Italijom.³¹

Turističke resurse možemo podijeliti:

- 1) Prirodni turistički resursi,
- 2) Kulturno – istorijska baština,
- 3) Klimatski uslovi,
- 4) Infrastruktura, i
- 5) Turističke usluge i sadržaj

2.1. Prirodni turistički resursi

U prirodne turističke resurse ubrajamo: nacionalne parkove, plaže, jezera, rijeke, planine, šume, floru i faunu, pećine, od kojih ću neke detaljno opisati.

2.1.1. Nacionalni parkovi Crne Gore

Nacionalni parkovi su predjeli koje karakteriše posebna ljepota, značajne i rijetke prirodne pojave. Nacionalni parkovi čine ekološku i geografsku cjelinu koja se posebnim zakonom izdvaja i štiti. Prostori NP Durmitor, Biogradska gora, Lovćen, Skadarsko jezero i Prokletije čine 7,7% teritorije Crne Gore.³²

Zaštita, unaprijeđivanje i razvoj nacionalnih parkova je djelatnost od javnog interesa. U skladu sa Zakonom, na području nacionalnih parkova Crne Gore mogu se vršiti kulturne, naučno-istraživačke, obrazovne, turističke, rekreativne, sportske i dr. djelatnosti, koje po svom karakteru, obimu i načinu sprovođenja ne narušavaju prirodne vrijednosti nacionalnih parkova. Na području nacionalnih parkova je zabranjeno:

- 1) Krčenje i sječa šume,
- 2) Hvatanje ili ubijanje ugroženih životinjskih vrsta koje žive na području NP
- 3) Obavljati ribolov za vrijeme lovostaja,
- 4) Kampovati van mjesta predviđenog za kampovanje,
- 5) Koristiti dobra nacionalnih parkova bez prethodno zaključenog ugovora,
- 6) Branje, sječenje, uništavanje ugroženih biljnih vrsta i gljiva čije je stanište na području NP³³

Postoji više tipova nacionalnih parkova:

- 1) Američki tip je široko otvoren turistima. Zabranjena je bilo kakva privredna aktivnost sa prirodnim izvorima, ali je dozvoljena sanitarna sječa drveća.

³¹ <http://www.me/index.php/cg/geografija>, 21.12.2017. u 15:52h

³² <http://www.nparkovi.me/sajt/>, 09.10.2017. u 10:15h

³³ Zakon o nacionalnim parkovima, Službeni list Crne Gore, br. 28 od 4. jula 2014., 39/16

- 2) Evropski tip predstavlja stroge prirodne rezervate u kojima je zabranjena bilo kakva privredna djelatnost, pa čak i sanitarna sječa drveća. Odnosno, sve je prepušteno prirodnim tokovima. Turistički objekti se nalaze na samoj granici nacionalnog parka, kampovanje nije dozvoljeno, a posjete su strogo planirane.
- 3) Francuski tip karakteriše izdijeljenost na četiri zone. Prva zona dozvoljava bavljenje privrednim djelatnostima koje neće narušiti prvobitne prirodne karakteristike. Druga zona je zona turističke izgradnje. Treća zona je zona prirodnih pejzaža u kojoj se turisti mogu odmarati i baviti rekreacijom. U četvrtoj zoni je netaknuta priroda, predviđena za naučna istraživanja i ulazak je dozvoljen samo uz posebnu dozvolu.

Nacionalni parkovi Crne Gore su uglavnom mješovitog tipa. Dozvoljene su turističke posjete i kampovanje.³⁴

Nacionalni park Durmitor

Smatra se da ime Durmitor potiče od keltskih riječi koje znače planina puna vode. Predjeli Durmitora su od 1952. godine proglašeni nacionalnim parkom.³⁵ NP Durmitor je najveći u Crnoj Gori, površine 32 519 ha. Od 1980. godine se nalazi na UNESCO-voj listi svjetske prirodne i kulturne baštine. Pripada opštinama: Žabljak, Pljevlja, Mojkovac, Plužine i Šavnik. Obuhvata masiv planine Durmitor, sa kanjonima rijeke Tare, Drage i Sušice i najviši dio kanjonske doline Komarnice, sa kojih se uzdižu brojni planinski vrhovi, od kojih je njih 48 visine preko 2000 mnv. Najveći vrh je Bobotov kuk 2 525 mnv, ujedno i najveći vrh u Crnoj Gori.³⁶ Bobotov kuk zajedno sa vrhovima Bezimeni Vrh (2 487mnv) i Đevojka (Soa, 2 440 mnv) sačinjava najvišu stijenu Durmitora zvanu Soa Nebeska, što u prevodu znači Podupirač neba.³⁷

³⁴ Đurović P., Grgurević O., Đurović M., Petrović A., Geografija 2, Udžbenik za drugi razred gimnazije, Podgorica, 2014., str. 52

³⁵ <http://crna.gora.me/magazin/putovanja/durmitorske-legende-video/>, 21.12.2017. u 16:15h

³⁶ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-durmitor/o-parku>, 09.10.2017. u 11:15h

³⁷ <http://www.visokogorcicg.com/bobotov-kuk/>, 09.10.2017. u 11:20h

DURMITOR

View to Bobotov Kuk from Šljeme

photo by Vlado Vujisić

Slika 1: Bobotov kuk. Izvor: <http://www.visokogorcicg.com/bobotov-kuk/>

Pored vrhova, Durmitor krasi i 18 jezera, koje je naučnik Jovan Cvijić nazvao Gorske oči, koja su po njemu element prepoznatljivosti Durmitora, jer nigdje na tako malom prostoru nije naišao na tako veliki broj jezera. Ona su različita po postanku, obliku, veličini, količini vode, ali i po nestvarnoj ljepoti koja ih okružuje.³⁸ Durmitorska jezera su: Crno jezero, Valovito, Modro, Zminje, Pošćensko, Zminičko, Suva lokva, Zeleni vir, Sušičko, Malo škrčko, Veliko škrčko, Zabojsko, Barno, Srablje, Vražje, Ševarita lokva, Riblje i Jablan jezero. Od kojih je Crno jezero najveće i najatraktivnije za posjetioce. Crno jezero se sastoji od dva manja jezera, Velikog i Malog jezera. Ova dva jezera su povezana uskim tokom i tako čine dvije posebne vodene cjeline. Veliko jezero je dubine od 24,5m, dok Malo ima veću dubinu od 49,1 m. U Crno jezero se ulivaju brojni potoci, od kojih je najpoznatiji Mlinski potok. Veličanstvenosti pejzaža doprinosi prostrani šumski predio koji ga okružuje, zatim i vrh Međeda, gorostasno uzdignut nad njim.³⁹

Smatra se da na Durmitoru ima 748 izvora, od kojih je najviši izvor Savina voda (2 210m), na Savinom kuku. Durmitor je prostor koji je bogat speleološkim objektima kao što su jama na Vjetrenim brdima i Ledena pećina. Takođe, pored svojih geomorfoloških vrijednosti bogat je biljnim i životinjskim svijetom.⁴⁰ Od oko 1 325 vrsta biljaka, 122 su endemične, 150 ljekovite, dok je od gljiva njih 40 jestivih.

³⁸ <https://durmitor.wordpress.com/ncionalni-park/jezera/>, 09.10.2017. u 12:41h

³⁹ <http://www.durmitor.rs/9-jezera/>, 09.10.2017. u 12:53h

⁴⁰ Ibid, str. 53

Sedam zona NP spada u specijalne zaštićene zone (ICUM):

- 1) Rezervat šume smrče i jele,
- 2) Crna poda,
- 3) Sliv Škrčkih jezera sa užom kanjonskom obalom Sušice,
- 4) Barno jezero sa najužom okolinom,
- 5) Zabojsko jezero sa najužom okolinom,
- 6) Mliniski potok,
- 7) Kanjon Tare⁴¹

Nacionalni park Biogradska gora

Nacionalni park Biogradska gora osnovan je 1952. godine, površine 5 650ha. Biogradsku goru je prvi put stavio pod zaštitom knjaz 1878. godine knjaz Nikola. Pripada opštinama: Kolašin, Mojkovac i Berane.⁴² Nalazi se u centralnom dijelu planinskog masiva Bjelasica, između rijeka Tare i Lima. Pejzaž je sačinjen od šuma, livada, vodenih površina, planinskih masiva. Pored Biogradskog jezera, koje je najposjećenije, ovaj NP krasi i druga lednička jezera: Pešića jezero, Ursulovačko (Veliko i Malo) i Šiško (Veliko i Malo) jezero.⁴³ Ovaj NP karakteriše očuvanost biljnog i životinjskog svijeta, kao i veliki broj ledničkih jezera, među kojima se ističe Biogradsko jezero. Jedini prašumski rezervati ovakve vrste u Evropi su NP Biogradska gora, Perućica u Bosni i Hercegovini, i Bjelovešku pušču u Poljskoj.⁴⁴ Starost pojedinih stabala prašume procijenjena je na preko 400 godina, od kojih su neka preko 40m visine. U parku postoje 26 odvojenih zajednica biljaka, sa oko 2 000 biljnih vrsta, među kojima je 20% endema Balkanskog poluostrva i oko 90 vrsta drveća. Raznovrstan je i životinjski svijet, sa oko 200 vrsta ptica, 80 vrsta leptira, 350 vrsta insekata i tipičnim sisarima kao što su vuk, medved, lisica, srna i vjeverica. Takođe su brojni arheološki lokaliteti, sakralni spomenici, nekropole, a posebno je karakteristično narodno graditeljstvo, kao što su katuni, savardaci, brvnare i vodenice.⁴⁵

Pešića jezero je drugo po veličini jezero u NP Biogradska gora, a nalazi se u podnožju Crne Glave, koji je ujedno i najveći vrh Bjelasice. Jezero je ledničkog porijekla i vodu dobija od otapanja snijega, atmosferskih padavina i rječica, a voda iz jezera otiče rječicom Jezerštica. Jezero se nalazi na nadmorskoj visini od 1 820m, dugo je oko 290m, široko 150m, dubine je oko 8,5m.⁴⁶ Ovo jezero je novootkriveno za turiste, kako ga još nazivaju „skriveni adut Bjelasice“. Jedan od razloga što ovo jezero nije posjećeno kao Biogradsko, jeste što se do njega ne može stići autom. Idealno je za turiste koji vole da planinare.

⁴¹ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-durmitor/o-parku>, 09.10.2017. u 13:05h

⁴² *Ibidem.*

⁴³ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-biogradska-gora/o-parku>, 09.10.2017. u 17:45h

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-biogradska-gora/o-parku>, 09.10.2017. u 17:55h

⁴⁶ <http://www.photomontenegro.me/pesica-jezero/>, 14.10.2017. u 16:37h

Slika 2: Pešića jezero. Izvor: Privatna arhiva, Radosav Rale Pavićević

Nacionalni park Lovćen

Nacionalni park Lovćen je osnovan 1952. godine, površine 6 220ha. Pripada opštinama Cetinje i Budva. Ovaj NP predstavlja spoj prirodnih i kulturno istorijskih spomenika, i ima memorijalni karakter. NP Lovćen spada u francuski tip.⁴⁷ Na Jezerskom vrhu, ujedno i najvećem vrhu u ovom NP, nalazi se Mauzolej Petra II Petrovića Njegoša, a na Njegušima se nalaze memorijalne kuće crnogorskih vladara dinastije Petrović.⁴⁸ Takođe, ovaj NP se nalazi na spoju dvije klimatske zone, mediteranske i kontinentalne, što uslovljava razvoj bogatog živog svijeta sa brojnim endemima. Postoji oko 1 300 biljnih vrsta, što čini 1/3 crnogorske flore, mnoge su ljekovite, aromatične, endemične. Takođe je ovo i stanište životinjskih vrsta, pored sisara (vuk, međed, vepar, lisica, srna, zec) postoji i veliki broj ptica, leptira, vodozemaca itd.⁴⁹

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-lovcen/kultura>, 19.10.2017. u 15:38h

⁴⁹ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-lovcen/o-parku>, 19.10.2017. u 16:23h

Slika 3: Nacionalni park Lovćen. Izvor: <http://turistickeponude.me/>

Nacionalni park Skadarsko jezero

Nacionalni park Skadarsko jezero je formiran 1983. godine, površine 40 000ha, i pripada opštinama Podgorica, Cetinje i Bar.⁵⁰ Skadarsko jezero se nalazi u Zetsko-skadarskoj kotlini, okruženo kraškim terenom jugoistočnih Prokletija Albanije i crnogorskim planinama Lovćenom, Rumijom, Sutormanom i Tarabošom. Ovo je najveće jezero na Balkanu, a ujedno je i jedini NP u kome dominiraju vodeni i močvarni ekosistemi. Dvije trećine ukupne površine Skadarskog jezera se nalazi u Crnoj Gori, dok ostatak pripada Albaniji. Na jezeru živi, gnijezdi se, zimuje ili preseljava 281 vrsta ptica, pa tako Jezero ima status Područja od međunarodnog značaja za boravak ptica (IBA), i nalazi se na svjetskoj listi vodenih staništa od međunarodnog značaja (RAMSAR). U NP živi 48 vrsta riba, 50 vrsta sisara, brojni vodozemci, insekti. Takođe, Skadarsko jezero ima bogatu istoriju i kulturu, o čemu svjedoče brojni arheološki lokaliteti, srednjovjekovni manastiri i crkve.⁵¹

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-skadarsko-jezero/o-parku>, 19.10.2017. u 16:48h

Slika 4: Skadarsko jezero. Izvor: <https://parksdinarides.org/me/>

Nacionalni park Prokletije

Crna Gora je 2009. godine proglasila Prokletije nacionalnim parkom. Nalazi se između Crne Gore i Albanije, i pripada opštinama Plav i Gusinje. Površine je 16 630ha. Dominantna karakteristika područja Prokletija je bogatstvo i raznovrsnost flore i faune, tako da Prokletije predstavljaju centar visokoplaninskog diverziteta Balkana, već i centar biodiverziteta od evropskog i svjetskog značaja. Registrovano je preko 1 700 vrsta biljaka, što predstavlja 1/2 flore Crne Gore. Zatim, registrovano je oko 60 endemičnih insekata i oko 130 vrsta leptira.⁵²

Slika 5: Nacionalni park Prokletije. Izvor: <http://rzup.me/index.php/>

⁵² <http://www.nparkovi.me/sajt/np-prokletije>, 19.10.2017. u 17:25h

2.1.2. Hidrografija

Rijeke Crne Gore pripadaju Crnomorskom i Jadranskom slivu. Najduža rijeka je Tara, a ostale duže su Piva, Ćehotina, Zeta, Morača i Bojana. Jedina plovna rijeka je rijeka Crnojevića. Najveće jezero Crne Gore je Skadarsko jezero. Dok su jezera u planinskom dijelu ledničkog porijekla. Najveća i najpoznatija jezera su Plavsko, Biogradsko, Šasko i Crno jezero.⁵³

Rijeka Tara

Rijeka Tara je jedna od najljepših crnogorskih rijeka, koja se probija između planina Bjelašnice, Sinjajevine, Ljubišnje i Durmitora. Zbog svoje čiste vode je još i nazivaju Suzom Evrope. Izvedena je od rijeka Opasnice i Veruše, a zimi otapanjem snijega i sezonskih kiša, zajedno sa Pivom u blizini granice sa Bosnom i Hercegovinom formira Drinu od Šćepan Polja. Kanjon Tare se po svojoj dubini od 1000m, a mjestimično i 1300m, svrstava odmah iza Velikog kanjona rijeke Kolorado u SAD, dok je u Evropi proglašen najdubljim kanjonom.⁵⁴ Rijeka Tara je atraktivna destinacija za posjetioce, što zbog raftinga, zip-linea, ali i zbog svog velelepnog mosta.

Slika 6: Most na Đurđevića Tari. Izvor: <http://www.kolektiv.me/96302/crna-gora-zemlja-planina-i-mora>

Ovo izuzetno graditeljsko djelo savremene arhitekture simbol je rijeke Tare. Građen je 1938. godine, projektovao ga je ing. Mijat S. Trojanović. Kada je dovršen, bio je najveći drumski most od armiranog betona u Evropi i jedan od najljepših i najvećih saobraćajnih objekata ove vrste u svijetu.⁵⁵

2.1.3. Plaže

Crna Gora je zemlja bogata prirodnim ljepotama, a primorje sa svojim pješčanim plažama čini dio te ljepote. U ljetnjoj sezoni, glavni turistički centar je Budva, ali i pored nje, ima još turističkih mjesta kao što su Bar, Ulcinj, Petrovac, Tivat.

⁵³ <http://www.me/index.php/cg/geografija>, 21.12.2017. u 16:45h

⁵⁴ <https://durmitor.wordpress.com/ncionalni-park/tara/>, 19.10.2017. u 18:41h

⁵⁵ <http://www.nparkovi.me/sajt/np-durmitor/kultura/spomenici-kulture/most-na-urevia-tari>, 19.10.2017. u 19:05h

Ukupna dužina crnogorske obale iznosi 293 km, dok ukupna dužina plaža iznosi 73km.⁵⁶ Najduža plaža na crnogorskoj obali jeste Velika plaža u Ulcinju, ili kako je još nazivaju Biser crnogorskog primorja. Ona je duga 12km, proteže se od rta Đerana do Ade Bojane. Neposredno uz Veliku plažu, posjetioци mogu da uživaju u zelenilu mediteranskog ukrasnog bilja. Za Veliku plažu je karakterističan veoma dug plitki pojas morske vode, ali i pijesak bogat mineralima, koji ima djelotvorno zdravstveno svojstvo.⁵⁷ Takođe, na ovoj plaži turisti mogu da se oprobaju u surfovanju, skijanju na vodi, vožnji skutera, ili odbojki na pijesku, fudbalu.

Slika 7: Velika plaža u Ulcinju. Izvor: <https://www.turizam.com/sr/crna-gora/attraction/view/velika-plaza/199>

Pored Velike plaže, najpoznatije crnogorske plaže su Sutomore, Lučice, Čanj, Miločer, Kraljičina plaža, Mogren, Jaz, Plavi horizonti. Međutim, razučena obala crnogorskog primorja, pored raznolikih plaža nudi i bezbroj skrivenih uvala koje svojom ljepotom, kristalno čistom vodom privlače turiste. Jedna od njih je Hladna uvala, koja se nalazi na stjenovitoj podlozi, u blizini Utjehe. Opkoljena šumom i maslinjacima, turistima predstavlja pravi raj za odmor.

2.2. Kulturno-istorijska baština

Danas je u turizmu sve veća potreba za novim turističkim atrakcijama na već određenim destinacijama. Kako bi se poboljšala turistička ponuda Crne Gore, potrebno je već postojeće destinacije i određene aktivnosti obogatiti kulturnim sadržajem, kako bi se podstakao razvoj kulturno-istorijske baštine. Omogućavanjem njihovog razvoja, lokalno stanovništvo će se obogatiti kulturnim sadržajem, ali i posjetioци tog mjesta, što u velikoj mjeri doprinose unaprijeđenju turističkih destinacija.

Kulturnu baštinu Crne Gore čini izuzetno bogat i raznovrstan spomenički fond, koji sadrži brojne arheološke i sakralne spomenike kulture, istorijska urbana jezgra, stare utvrđene gradove,

⁵⁶ <http://www.nautour.info/crnagora.php>, 20.10.2017. u 16:35h

⁵⁷ <https://faktor.ba/vijest/ulcinjska-velika-plaza-najduza-na-jadraniu-biser-crnogorskog-primorja-koji-ceka-na-valorizaciju-164124>, 20.10.2017. u 16:47h

etnološke spomenike kulture, kao i veliki broj memorijalnih spomenika.⁵⁸ U knjizi Kasalice V. možemo vidjeti iscrpan presjek svega što pruža crnogorska kulturna baština.

Najznačajniji arheološki lokaliteti su: pećina Crvena stijena, okapina Medena stijena, Beran krš, Mala gruda, okapina Lipci, dok su najpoznatija ilirska naselja: Risan, Budva, Ulcinj i Medun, a *rimska naselja:* Duklja, Risan i Municipium S. Zatim, periodu ranog hrišćanstva pripadaju *podni mozaici* na mjestima Mirišta, crkvene građevine u Doljanima, bazilike A i B u Duklji, i trikonhos u Baru. *Od starih utvrđenih gradova:* Ulcinj, Stari Bar, Budva, Kotor i Herceg Novi, zatim *manja utvrđenja i građevine vojne namjene u unutrašnjosti:* Žabljak Crnojevića, Onogošt, Svač, Obod, Koznik, Nehaj i Soko. Veliki broj spomenika kulture na području Crne Gore predstavljaju *crkve i manastiri*, koji svjedoče o razvoju arhitekture i likovnog izraza tokom vijekova. To su crkve Sv. Đorđa, Sv. Petra, Sv. Luke, Sv. Trojice, Sv. Vasilija itd. Zatim, Manastir Morača, Đurđevi Stupovi, Piva itd. Među *džamijama* posebno se izdvajaju Huesin pašina džamija, Omerbašića džamija i Careva džamija. *Stećci* predstavljaju nadgrobne spomenike narodnog stvaralaštva koje susrećemo na sjeveru Crne Gore, u Novakovićima, Velimlju i Vrulji. Dok *memorijalnim spomenicima* pripadaju stara groblja, spomen obilježja podignuta u znak sjećanja na značajne historijske događaje: spomenik mojčkovačkoj bici, Mauzolej vladike Danila na Orlovom kršu, Njegošev mauzolej, spomenik kralja Nikole, spomenik Ivanu Crnojeviću itd.⁵⁹ Trebamo mnogo više kulturnu baštinu da koristimo u funkciji turizma i našeg turističkog proizvoda, jer je Crna Gora zemlja koja ima svoju bogatu istoriju, tradiciju, kulturno-istorijske spomenike koje mi ne koristimo dovoljno.

2.3. Klimatski uslovi

Zahvaljujući svom geografskom položaju, moru i planinskim masivima klima u Crnoj Gori je veoma raznolika. Tako da postoji više klimatskih zona: mediteranska na jugu, izmijenjeno mediteranska u ravničarskom dijelu zemlje – Skadarski basen i ravnice, umjereno-kontinentalna u kotlinama i dolinama, i planinska klima.

U priobalnom dijelu od Herceg Novog do Ade Bojane vlada sredozemna klima. Središnji dio Crne Gore odvojen je planinskim vijencima Orijen, Lovćen i Rumija koji se uzdižu nad morskom obalom, do visine 1700 m., ne dozvoljavajući prodiranju primorske klime na kontinentalni dio. Ljeta su duga i suva, a zime kratke i blage. Broj sunčanih sati na primorju iznosi 2500, dok u Ulcinju čak i 2700 sunčanih sati godišnje.⁶⁰

Sjeverna Crna Gora je izložena djelovanju više klimatskih faktora kao što su: blizina Jadranskog mora, visoke planine, pravac pružanja planina, otvorenost planinskih visoravni i površi, riječne doline i kotline, i smjer njihovog pružanja, tako da se u njoj smjenjuje nekoliko klimatskih pojaseva od umjereno-kontinentalnog, kontinentalnog i subalpskog, do alpskog ili planinskog

⁵⁸ Kasalica V., Kulturna baština Crne Gore, Bar, 2008., str. 5

⁵⁹ Ibid, str. 133-135

⁶⁰ <http://www.me/index.php/cg/geografija/klima>, 02.11.2017. u 16:45h

klimatskog pojasa.⁶¹ Zime su hladne i sniježne, na Durmitoru snijeg dostiže čak 5m., a ljeta su umjerena. U ljetnjim mjesecima broj sunčanih sati iznosi oko 270 mjesečno.⁶²

2.4. Infrastruktura

Prema podjeli turističkih resursa, u infrastrukturu ubrajamo: luke, željeznice, izvore energije, snabdijevanje vodom, komunikacije, banke, mjenjačnice.

Jednu od najvećih prepreka ekonomskog razvoja Crne Gore predstavlja loša saobraćajna infrastruktura. Potrebno je željezničku mrežu razvijati unutar Crne Gore, ali i njenu povezanost sa zemljama u regionu.⁶³

Luka označava morsku luku, tj. morski i s morem neposredno povezani kopneni prostor sa izgrađenim i neizgrađenim obalama, lukobranima, uređajima, postrojenjima i drugim objektima namijenjenim za pristajanje, sidrenje i zaštitu brodova, jahti i brodica.⁶⁴ Crna Gora ima tri luke: Luka Bar, Kotor i Zelenika, i veliki broj marina od kojih su neke osposobljene da prime i veće jahte. Marine u Crnoj Gori su: Marina Bar, Budva, Tivat, Ulcinj, Kotor, Herceg Novi. Crnogorske luke atraktivne su za luksuzne brodove za krstarenja, Kotor zbog svog statusa što mu je pripisao UNESCO zbog svog pejzaža i kulturnih vrijednosti, a Bar kao polazište za dnevna krstarenja do Skadarskog jezera.

Luka Bar je najveća crnogorska luka, i ona predstavlja vezu Crne Gore sa svijetom, jer je granična opština koja je Jadranskim morem povezana sa Italijom. Luka Bar je smještena na samom ulazu u Jadran, na razdaljini od 976 nm do Sueckog kanala i 1190 nm do Gibraltara. Luku Bar možemo podijeliti na: Trgovačku luku Bar i Luku nautičkog turizma - marina Bar. Luka Bar posjeduje značajne komparativne prednosti u odnosu na luke sjevernog Jadrana, skraćujući transit-time i stvarajući uštede u troškovima pomorskog transporta. Integrisana sa željezničkom prugom Beograd – Bar i drumskom mrežom saobraćajnica, predstavlja značajnu kariku u lancu intermodalnog transporta.⁶⁵

Luka Kotor se nalazi u neposrednoj blizini Starog grada Kotora. Luka raspolaže dužinom operativne obale od 665m, od čega se 512m nalazi na zapadnom dijelu dok je 153m okrenuto prema rijeci Škudri. Dubina mora uz obalu varira od 6m na sjevernom do 2m na južnom dijelu pristaništa. Zbog toga je sjeverni dio pristaništa predviđen za mega jahte, a južni za male motorne jahte i jedrilice. Maksimalna dužina broda koji može pristati u luku je 300m. Operativna obala se može funkcionalno podijeliti na 5 vezova:

- Riva I, vez u dužini od oko 150m. Operativna obala na ovom vezu je opremljena sa 11 bitava.

⁶¹ Bakić R., *Demografski razvitak sjeverne Crne Gore*, Podgorica, 1994., str. 11

⁶² <http://www.me/index.php/cg/geografija/klima>, 02.11.2017. u 17:02h

⁶³ <http://www.privrednakomora.me/poslovni-ambijent-javne-rasprave/infrastruktura-u-funkciji-privrednog-razvoja>, 02.11.2017. u 19:05h

⁶⁴ Marušić E., *Morske luke, luke nautičkog turizma*, Split, 2013., str. 2

⁶⁵ http://www.lukabar.me/v2/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=122&lang=sr, 02.11.2017. u 19:30h

- Riva II, vez u dužini od 100m.
- Riva III, obuhvata južni dio rive u dužini od oko 250m.
- Rijeka I je vez na sjevernom dijelu prema rijeci Škudri u dužini od oko 80m.
- Rijeka II je vez u dužini od oko 70m.

Operativna obala I i II su opremljene sa 10 bitava.⁶⁶

Luka Zelenika ima funkciju trgovačke luke registrovane za međunarodni pomorski saobraćaj, i funkciju graničnog prelaza na kome strana nautička plovila obavljaju neophodne procedure pri ulasku u vode Crne Gore. Na gatu graničnog prelaza, dužine 134m, nalazi se 8 bitvi za privez plovila, dva priključka za struju, dva priključka za krcanje pogonskog goriva i hidranti za vodu. Dok luka koristi gat dužine 130m. Na gatu se nalazi 9 bitvi, dva priključka za struju i hidranti za vodu. Dok se veliki brodovi mogu sidriti između Zelenike i Kumbora, i to je najbolje sidrište u Hercegnovskom zalivu.⁶⁷

2.5. Turističke usluge i sadržaji

Pod turističkim uslugama i sadržajem možemo svrstati smještajne kapacitete, sportski sadržaj, zatim prevozne i turističke agencije, turističke informacije.

Ukupan broj hotela u Crnoj Gori je 338.

- Sa 5* je 6 hotela, odnosno 1,77% ukupnih hotelskih kapaciteta. (Aman Sv. Stefan, Splendid, Vila Miločer, Vila Montenegro, Forza Mare i Ziya, sa ukupno 905 kreveta.)
- Sa 4* je 96 hotela, odnosno 28,4%
- Sa 3* je 124 hotela, odnosno 36,68%
- Sa 2* je 87 hotela, odnosno 25,74%
- Sa 1* je 25 hotela, odnosno 7,39% ukupnih hotelskih kapaciteta.

Prema Strategiji razvoja turizma do 2020. Godine, akcenat je na izgradnji hotelskih kapaciteta koji će zadovoljiti kriterijume najviših kategorija, i koji će obećavati najbolju popunjenost tokom cijele godine.⁶⁸ U skladu sa globalnim turističkim trendovima, potrebno je povećati kvalitet smještaja kao i dodatni sadržaj koji se nudi, odnosno potrebno je poboljšati rekreativni sadržaj u smještajnim objektima. Jer, uglavnom hotelima visoke kategorije uglavnom nedostaje dodatni sadržaj za goste.

⁶⁶ file:///C:/Users/probook/Downloads/Informator%20MNE.pdf, 03.11.2017. u 13:28h

⁶⁷ <http://www.morskodobro.com/index.php/korienje-morskog-dobra/luke-od-lokalnog-znaaja/luca-zelenika>, 04.11.2017. u 18:32h

⁶⁸ file:///C:/Users/Bojana/Downloads/Uticaj%20visokokvalitetnih%20hotela%20na%20turizam%20(2).pdf, 05.11.2017. u 18:10h

3. PRIMORSKI TURIZAM

Primorski turizam je najmasovniji vid motivskih turističkih kretanja. Masovnost je vezana za specifičnu atraktivnost hidro-klimatskog kompleksa toplih morskih obala. Jasno je da se topla morska voda, kao i pješčane plaže i obilje sunčevih zraka, ne mogu porediti ni sa jednom drugom vrstom motiva na kontinentima. Zbog toga se područja suptropskih primorja ubrajaju u najatraktivnije turističke prostore u kojima se registruje izuzetno veliki turistički promet.⁶⁹ Ovaj vid turizma se zasniva na kombinaciji resursa, odnosno kopnene i morske sredine, tj. kombinacija sunca, vode, plaža, riblje hrane ali i dobre saobraćajne infrastrukture. Kada su svi ovi uslovi ispunjeni, takođe se razvijaju i profitabilne usluge u restoranima, plaže su dobro očuvane. Razvoj turizma u priobalnom okruženju povezuje se sa atraktivnošću destinacija, koje mijenjaju originalne karakteristike područja na koja se oslanjao za privlačenje turista.⁷⁰

3.1. Karakteristike primorskog turizma

Primorski turizam karakterišu tri bitne osobine, i to:

- 1) Duži turistički boravak – Radijus kretanja kod primorskog turizma nije determinisan samo udaljenošću obala i primorja od matičnih područja, već i stepenom atraktivnosti hidroklimatskog kompleksa, pri čemu se ne misli na razlike u temperaturi vode i vazduha, dužini sunčeve energije, jačini estetskih atributa.
- 2) Velika sezonska koncentracija – Izrazita sezonska koncentracija primorskog turizma u ljetnjem dijelu godine, klimatski je uslovljena imajući u vidu da ljetnji kupališni turizam predstavlja osnovu turističkog privrjeđivanja. Iako se faktor sezoničnosti ne može izbjeći, postoje načini da se njegovi uticaji ublaže, da se omogući ravnomjernija distribucija tražnje tokom cijele godine, da se ostvari veći profit i poboljša zaposlenost lokalnog stanovništva. Kako bi se ovo poboljšalo, potrebno je van sezone poboljšati valorizaciju kulturne baštinu, osmisliti nove sadržaje, povećati broj manifestacija...
- 3) Izrazito rekreativno obilježje – Obzirom da kupališno rekreativni sadržaji predstavljaju osnovu razvoja primorskog turizma, u priobalnim djelovima okeana i mora se sve uspješnije realizuju kongresni, nautički, zdravstveno-rekreativni, klimatski turizam.⁷¹

3.2. Primorski turizam u Crnoj Gori

Crnogorsko primorje ima veliki potencijal za razvoj više oblika turizma, kao što su nautički, zdravstveno-rekreativni, manifestacijski, ali uzimajući u obzir i primarni – kupališni.

Kada govorimo o nautičkom turizmu treba imati u vidu da se misli na višednevna krstarenja na moru i uz obalu, u cilju zadovoljenja svojih potreba u smislu zabave i rekreacije. Crna Gora je atraktivna turistička destinacija, ali to ne znači da se ne treba poboljšati njena ponuda. Porto

⁶⁹ <http://www.gef.bg.ac.rs/predmeti/prirodne-osnove-primorskog-turizma>, 21.12.2017. u 17:28h

⁷⁰ <https://www.witpress.com/elibrary/wit-transactions-on-the-built-environment/99/18806>, 05.11.2017. u 21:33h

⁷¹ https://sr.wikipedia.org/wiki/Primorski_turizam, 06.11.2017. u 16:20h

Montenegro je projekat koji izaziva veliku pažnju, i na dodatan način promoviše Crnu Goru, privlači strane investitore, i samim tim podstiče razvoj i drugih marina nautičkog turizma. Ali je potrebno povećati investiranje u nautički turizam kako bi se proširili kapaciteti marina, kako bi se podigao imidž Crne Gore na svjetskoj listi turističkih destinacija i kako bi postala zemlja nautičkog turizma.

Može se reći da su manifestacije često dio turističke ponude, ali i da su one jedan od glavnih razloga zbog čega će se određeno mjesto van kupališne sezone posjetiti. Na crnogorskom primorju se održava veliki broj manifestacija, od kojih su neke kulturnog, sportskog ili zabavnog sadržaja. Manifestacije imaju dugu tradiciju, od kojih Festival Mimoze u Tivtu traje preko 3 decenije. Zatim, najpoznatije manifestacije koje se održavaju na primorju su: Kotorški karneval, Dani kamelije, Dani Širuna, Susreti pod Starom maslinom u Baru, Maslinijada, Koštanijada, Novembarski dani u Tivtu, Dani vina i ukljeve... Održavanjem ovakvih manifestacija doprinosi se boljoj promociji turizma, i takođe su od velikog značaja za lokalno stanovništvo.

Zdravstveno-rekreativni turizam u svijetu ima rastući trend, jer ovaj oblik turizma omogućava da ljudi riješe svoje zdravstvene probleme ali i da istovremeno putuju i običu znamenitosti koje grad nudi. Institut Igalo je jedina banja u Crnoj Gori, koja je bogata mineralnim vodama i morskim blatom – peloidom, koji se vadi direktno iz mora i bogato je mineralima, koje se koriste za liječenje, rehabilitaciju ali i kao prevencija za niz oboljenja. Međutim, i ostali primorski gradovi su okruženi borovom šumom, maslinjacima i morskom vodom, koja ima pozitivan učinak na kožu i ljudski organizam u cjelini.

3.3. Definisane komparativne prednosti

Komparativnu prednost možemo definisati kao sposobnost zemlje ili pojedinca da proizvede neko dobro, relativno efikasnije u odnosu na drugu zemlju ili pojedinca.⁷² Prema načelu komparativnih prednosti polazi se od tvrdnje da će svaka zemlja imati korist ako se specijalizira za proizvodnju onog dobra koji se može proizvoditi efikasno uz niže troškove.⁷³

Može se reći da komparativna prednost počiva na bogatstvu faktora proizvodnje. Njih možemo grupisati u 5 osnovnih grupa, i to:

- 1) Ljudski resursi,
- 2) Prirodni resursi,
- 3) Znanje,
- 4) Kapital, i
- 5) Infrastruktura.

⁷² <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32626>, 07.11.2017. u 18:35h

⁷³ http://web.efzg.hr/dok/pds/Strat_pod/15.%20Komparativna%20prednost%20i%20protekcijam.pdf, 07.11.2017. u 18:42h

Međutim, kada se govori o turizmu, potrebno je dodati istorijske i kulturne resurse kao posebnu kategoriju, i u sklopu infrastrukture dodati suprastrukturu. Takođe komparativne prednosti turističke destinacije možemo podijeliti u još dvije grupe:

- 1) U egzogene komparativne prednosti ubrajamo izvorne resurse turističke destinacije, kao što su: prirodni resursi (klima, pejzaž..), kulturno-istorijski resursi (muzika, slikarstvo, folklor, arheološka nalazišta, kulturni spomenici, muzeji..), kapital i investicije kao preduslov za razvoj i rast infrastrukture i turističke suprastrukture.
- 2) U endogene komparativne prednosti ubrajamo ljudske resurse i resurse znanja (raspoloživost, obučenost i standardi za sve učesnike sa strane turističke ponude), i tehnološke inovacije (kreiranje događaja, inovacije u oblasti primjene informacionih tehnologija..).⁷⁴

Bogatstvo prirodnih resursa povećava komparativnu prednost destinacije, ali je od velike važnosti ljudski faktor, kako bi se ti resursi na pravi način valorizovali. Potrebno je prepoznati turističku interesantnost i na koji način se može iskoristiti u turizmu.

Pod turističkom valorizacijom podrazumijevamo utvrđivanje turističkog potencijala, odnosno vrijednovanje prostora i sadržaja, određenog mjesta, sa aspekta ocjene mogućnosti za turističko privrjeđivanje.⁷⁵

3.3.1. Prednosti primorskog turizma u odnosu na planinski u CG

Glavna komparativna prednost Crne Gore, jeste ta, što primorski i planinski dio možemo posmatrati kao cjelinu zbog međusobne blizine, što upravo i čini komparativnu prednost u odnosu na druge zemlje u regionu.⁷⁶ Crna Gora je zemlja koja ima veliki potencijal za razvoj turizma, kako za primorski, odnosno ljetnji, tako ima i sve predispozicije za razvoj planinskog, tj. zimskog turizma. U nastavku rada opisaću koje su komparativne prednosti primorskog turizma u odnosu na planinski u Crnoj Gori.

Smještaj

Obzirom da su centri primorskog turizma dostupni tokom cijele godine, tako su i veća ulaganja u smještajne kapacitete na primorju zemlje. Uostalom, na našoj obali se nalazi veliki izbor hotela, motela, apartmana, gdje svaki gost može naći smještaj na osnovu svoje platežne moći. Međutim, u zavisnosti od smještaja, nudi se veoma raznovrstan sadržaj koji mogu da koriste, kao što su bazeni, spa centri, teretane. Ali, mogu se organizovati i neke kraće rute, kao što su izleti u prirodi, krstarenja, obilasci kulturno-istorijskih spomenika, manastira. Dok to nije slučaj sa planinskim dijelom zemlje, u kojem se nalaze oskudni hotelski smještajni kapaciteti. Odnosno, veliki je disbalans na sjeveru zemlje kada se uzmu u obzir hotelski kapaciteti, jer ne postoji veliki izbor kao na primorju, pa su tako gosti prinuđeni da izaberu oskudniji smještaj ili malo

⁷⁴ Popesku J., Menadžment turističke destinacije, Beograd, 2011., str. 67-68

⁷⁵ www.dgt.uns.ac.rs/download/otv2.ppt, 07.11.2017. u 22:05h

⁷⁶ <http://www.forum16plus1.com/me/o-dogadaju/lokacija/o-crnoj-gori>, 10.11.2017. u 14:20h

luksuzniji, gdje je velika razlika u cijeni. Međutim, na sjeveru se takođe nudi veliki broj privatnog smještaja u vidu apartmana, ali takođe imaju nedovoljan prateći sadržaj.

	Hotel	Mali hotel	Garni hotel	Aparthotel	Hostel	Boutique hotel	Kamp, turističko naselje	Odmaralište, liječilište	Pansion, Gostionica
Ulcinj	12	7	1	1	x	x	5, 2	1, x	x
Bar	13	11	1	5	x	x	x, 1	1, x	4, 1
Budva	38	21	17	2	1	x	1, 2	3, x	4, x
Kotor	3	14	3	x	6	3	2, x	x	x
Tivat	7	8	x	1	1	2	1, x	1, x	x
Herceg Novi	13	12	3	1		1	1, x	3, 1	x

Tabela 1: Statistika smještajnih kapaciteta na primorju.

Izvor:<http://www.monstat.org/cg/page.php?id=444&pageid=45>

Prema Zavodu za statistiku Crne Gore iz 2016. Godine, prikazana je komparativna analiza smještajnih objekata, izuzev soba i apartmana za iznajmljivanje u privatnom smještaju. Prema analizi, na cijelom primorju od Ulcinja do Herceg Novog imamo 242 smještajna objekta različite kategorizacije.

	Hotel	Mali hotel	Garni hotel	Hostel	Motel	Pansion	Eco Lodge	Turističko naselje	Kamp	Etno selo
Andrijevića	x	x	x	x	1	x	x	1	x	x
Berane	x	2	1	x	1	x	x	x	x	x
Bijelo Polje	2	2	1	x	2	x	x	x	x	x
Žabljak	3	9	x	1	1	1	x	x	x	x
Kolašin	2	4	x	x	x	1	1	x	x	x
Mojkovac	1	2	x	x	1	x	x	x	x	x
Plav	1	1	x	x	x	x	x	x	x	x
Plužine	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1
Pljevlja	2	4	x	x	x	x	x	x	x	x
Rožaje	x	1	x	x	1	x	x	x	x	x
Šavnik	1	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Tabela 2: Statistika smještajnih kapaciteta na sjeveru.

Izvor:<http://www.monstat.org/cg/page.php?id=444&pageid=45>

Dok na sjeveru Crne Gore, u 11 opština, ima svega 53 smještajna objekta, što je u odnosu na primorje veoma mali broj. Iz priložene tabele možemo vidjeti da postoji veliki nedostatak motela, kampova, a znatni nedostatak etno sela. Jer, sjever, ima sve predispozicije za razvijanje ruralnog turizma.

DOLASCI				
	PRIMORJE		SJEVER	
	Strani gosti	Domaći gosti	Strani gosti	Domaći gosti
Januar	8 124	1 621	3 154	2 068
Februar	9 570	2 283	3 172	1 461
Mart	13 824	2 113	1 986	1 627
April	32 919	3 781	2 034	1 297
Maj	80 176	7 407	5 148	1 247
Jun	154 650	12 461	6 638	1 858
Jul	408 193	19 379	8 433	2 707
Avgust	515 478	33 445	17 753	2 542
Septembar	210 536	13 257	9 072	3 293
Oktobar	40 276	4 347	3 818	1 333
Novembar	12 067	2 351	1 246	917
Decembar	11 354	2 990	2 390	1 609
Ukupan broj gostiju	1 497 167	105 435	64 844	21 959

Tabela 3: Broj dolaska turista po mjesecima u 2016. godini.

Izvor: <http://www.monstat.org/cg/>

NOĆENJA				
	PRIMORJE		SJEVER	
	Strani gosti	Domaći gosti	Strani gosti	Domaći gosti
Januar	52 079	5 720	7 194	6 421
Februar	50 813	12 388	7 476	3 083
Mart	61 795	12 337	4 500	3 210
April	120 551	15 040	4 173	2 450
Maj	392 414	28 442	9 280	2 316
Jun	1 091 925	69 585	13 503	4 322
Jul	2 970 952	124 101	15 007	6 894
Avgust	3 744 516	220 305	33 367	7 288
Septembar	1 391 265	73 466	16 133	6 213
Oktobar	209 278	19 248	6 569	2 405
Novembar	74 720	13 355	2 677	1 803
Decembar	62 899	10 301	4 395	2 905
Ukupan broj gostiju	10 223 207	604 288	124 274	49 310

Tabela 4: Broj ostvarenih noćenja gostiju po mjesecima u 2016. godini.

Izvor: <http://www.monstat.org/cg/>

Iz priloženih tabela možemo utvrditi da je posjećeniji primorski dio u odnosu na planinski, što ujedno i označava cilj ovog rada. Primorski turizam je zastupljeniji tokom cijele godine, bez obzira traje li kupališna sezona ili ne, što pokazuje broj ostvarenih dolazaka i noćenja. Dok nerazvijenost planinskog turizma zavisi od periodičnosti turističke sezone, jer je veća orjentisanost planinskog turizma na kratku ljetnju sezonu. Razlog lošeg kotiranja planinskog

turizma, zbog čega je nepravedno zapostavljen, ali sa mnogo potencijala, jesu skijališta u lošem stanju, nedovoljno razvijena infrastruktura, i loša povezanost između planinskih ski centara.

Infrastruktura, investicije

Takođe, komparativnu prednost primorskog turizma čini bolje razvijena infrastruktura. Obzirom da je primorje Crne Gore povezano sa zemljama u okruženju kopnenim, vodenim i vazdušnim saobraćajem, pristupačnije je doći do primorja zemlje u odnosu na sjeverniji dio, što pokazuje činjenica da je kruzing turizam jedan od najzastupljenijih oblika turizma. Kada se pomene kruzing turizam u Crnoj Gori, odmah se pomisli na Luku Kotor, koja je začetnik kruzing turizma u našoj zemlji. Kotor je destinacija gdje godinama dolaze najveći i najatraktivniji svjetski kruzeri. Prema statistici iz 2016. godine, u luku Kotor je uplovilo 488 brodova, sa 535 000 putnika, što je bila rekordna godina.⁷⁷ Međutim, kako se kruzing turizam u Kotoru podigao na svjetskoj listi, time se podstiče i na razvoj kruzinga u Baru. Kako u lukama na Jadranu vlada prebukiranost, luka Bar ne smije propustiti šansu da primi manje kruzere.⁷⁸

Pored povezanosti vodenim putem, komparativnu prednost čini i blizina aerodroma Tivat i Podgorica, koji predstavljaju ogromnu prednost za razvoj turizma u odnosu na planinski dio. Nedostatak planinskog turizma jeste nedovoljno razvijena infrastruktura, o kome govori podatak da su na sjeveru naše zemlje postojali aerodromi. Potrebna je obnova istih, kako u Beranama tako i na Žabljaku, gdje su postojala dva aerodroma, na Jezerskoj površini i na Njegovuđi.

Naime, Crna Gora je jedina zemlja u regionu koja nema autoput, i izgradnjom istog omogućiće se kvalitetne veze sa putnim pravcima u regionu. Izgradnja autoputa Bar – Boljare imaće pozitivan efekat kako za primorje, tako će od velikog značaja biti i za sjever Crne Gore.

Slika 8: Izgled autoputa Bar-Boljareski. Izvor: <http://geoprojekt.me/en/>

⁷⁷ <https://www.cdm.me/ekonomija/uplovilo-488-brodova-rekordna-godina-za-luku-kotor/>, 16.11.2017. u 17:30h

⁷⁸ <http://www.novosti.rs/vesti/turizam.90.html:660984-Pocela-kruzing-sezona-u-Baru>. 16.11.2017. u 16:05h

Crnogorsko primorje je atraktivnije i privlači veliki broj stranih investitora. Luštica bay, Portonovi i Porto Montenegro su projekti koji su od značaja za turizam ali i za ekonomiju Crne Gore.

Projekat Luštica bay podrazumijeva izgradnju sedam hotela, golf terena, rezidencijalnih jedinica i dvije marine. Dok Portonovi podrazumijeva izgradnju luksuznog hotela, zatim turističkog naselja sa 500 smještajnih jedinica i vila, kao i marine sa 250 vezova. Međutim, projekat Porto Montenegro je takođe od velikog značaja, koji podrazumijeva izgradnju naselja oko marine i matične luke za jahte i mega jahte sa hotelima sa 5*, zatim 850 vezova u marini, izgradnje luksuznih vila i heliodroma.⁷⁹

Slika 9: Projekat Luštica bay. Izvor: <http://www.bokanews.me/>

Kultura i tradicija

Mediterransko podneblje privlači veliki broj turista svojim starim gradovima, odnosno zidinama. Pored poznatih Dubrovačkih zidina, na crnogorskom primorju se može posjetiti pet starih gradova, koji iza sebe imaju dugu tradiciju i istoriju, ali i poneku legendu, što je takođe komparativna prednost u odnosu na planinski dio, obzirom da primorski dio obiluje očuvanom kulturnom baštinom.

Stari grad Kotor se nalazi na listi UNESCO-a kao dio svjetske prirodne i kulturne baštine zbog svoje autentičnosti i kulturno-istorijskih vrijednosti što predstavljaju sponu između Mediterana i balkanskog zaleđa. Obzirom da nije poznato kada je nastalo najranije naselje na mjestu današnjeg Kotora, pominje se da se u antičkom periodu nalazio grad Akruvijum. Kotor je najveća stara urbana cjelina u Crnoj Gori, gdje se njegovo istorijsko jezgro širilo između brda, mora, rijeke Škudre i vrela Gurdić. Unutar svojih bedema krije crkve i palate. Najstarija arheološka građevina unutar bedema je ranohrišćanska bazilika iz 6. vijeka. Početkom 9. vijeka

⁷⁹ http://www.srp.gov.me/naslovna/Investiciona_klima_u_Crnoj_Gori/170232/KLJUcNE-INVESTICIJE-U-CRNOJ-GORI.html, 16.11.2017. u 20:45h

grad je dobio svog zaštitnika sv. Trifuna, kome se 809. godine posvetila memorijalna crkva.⁸⁰ Takođe, Kotorske zidine su i najposjećenije u Crnoj Gori, što zbog svog izgleda i tvrđave iznad starog grada, tako i zbog velikog broja dolazaka kruzim turista.

Stari grad Ulcinj je jedan od najstarijih arhitektonskih-urbanističkih cjelina na Jadranu. Izgrađivan je tokom 2,5 milenijuma i u različitim ekonomskim, vojnim i kulturnim uslovima. To je antički grad sa slikovitim srednjovjekovnim, uskim i krivudavim ulicama, gusto zbijenim dvospratnim kamenim kućama sa dekorativnim elementima baroknog i renesansnog stila, kao i vrijednim građevinama iz osmanskog perioda. Naime, iza ovog starog grada stoji poznata legenda, iz kraja 16.og vijeka, gdje je u Ulcinju robovao španski pisac Miguel de Servantes kao jedan od gusarskih zatočenika. Pa tako postoji vjerovanje da junakinja iz njegovog romana „Don Kihot“, Dulcinea, nosi upravo ime po Ulcinju (Dolcigno).⁸¹

Stari grad Herceg Novi je mješavina romaničkog, vizantijskog i orijentalnog stila koja je sjedinjena u mediteranski izgled grada. Grad je osnovan prije 1382. godine, o kome svjedoče tvrđave iz turskog, venecijanskog, španskog i austrijskog perioda. Dok je danas ovo grad cvijeća, nekada su se na obroncima njegovih brda kretali turski karavani, dok su se u podnožju odvijali dvoboji, megdani.⁸²

Stari grad Budva je gradska tvrđava koja je prvobitno bila podignuta na ostrvu nedaleko od obale, ali kasnije je prevlakom spojen sa kopnom tako da je danas to obalsko utvrđenje. Utvrđeni grad je na ovom prostoru postojao još u doba antike. Stari grad čini jedinstvenu arhitektonsku i urbanističku cjelinu, opasanu srednjovjekovnim bedemima, sa tvrđavom, kulama i kapijama. Posebnu vrijednost imaju sakralni objekti, crkva Santa Maria in Punta, sv. Ivana, sv. Trojice i sv. Save Osvećenog. Pored crkve sv. Ivana su ostaci ranohrišćanske bazilike, a na Citadeli ostaci crkve sv. Marije. U Starom gradu se mogu vidjeti i rimski piloni, zidovi najstarije kapije Budve.⁸³

Stari grad Bar se jedini razlikuje od primorskih gradova, jer se ne nalazi na obali mora, već je udaljen nekoliko kilometara. Nalazi se u podnožju planine Rumije, i predstavlja najveću urbanu aglomeraciju u ruševinama u Crnoj Gori. Sa tri strane je okružen neprohodnim liticama, gdje je grad na ovom mjestu izgrađen prvenstveno radi lakše odbrane, jer je grad pao u ruke Turcima, kada je grad oslobođen 1878. godine. U Starom gradu je sačuvano oko desetak crkvenih objekata, koji su uglavnom u ruševinama. Među njima se izdvajaju ostaci katedrale sv. Đorđa, crkva sv. Nikole (odnosno sv. Marka) iz 13. vijeka. Današnja crkva sv. Jovana Vladimira, koja je obnovljena 1927. godine, najvjerovatnije predstavlja srednjovjekovnu crkvu sv. Petra koja se pominje 1247. godine. Ova tvrđava je jedini spomenik kulture prve kategorije u Baru.⁸⁴

⁸⁰ <https://montenegroclick.me/item/kotorski-bedemi-tvrđava-kotora-stari-grad/>, 18.11.2017. u 15:25h

⁸¹ <http://ulcinj.travel/me/atrakcije/stari-grad-ulcinj/>, 19.11.2017. u 19:50h

⁸² <https://me.visit-montenegro.com/main-cities/herceg-novi/herceg-novi-history/>, 19.11.2017. u 20:35h

⁸³ <https://montenegroclick.me/item/stari-grad-budva/>, 19.11.2017. u 21:05h

⁸⁴ <http://www.barinfo.me/text.php?kategorija=11&id=53>, 21.11.2017. u 14:15h

Pored bogate istorije Starih gradova, u turističke atrakcije na primorju možemo uvrstiti i posjete muzejima. U Ulcinju se nalazi Zavičajni muzej, u Baru takođe Zavičajni muzej koji se nalazi u Dvorcu kralja Nikole, Pomorski muzej u Kotoru, zatim Arheološki muzej u Budvi, Muzej grada Perasta, Zavičajni muzej u Herceg Novom.

3.4. Finansijski efekti

Da bi se uvidjeli finansijski efekti, potrebno je prvo definisanje istog. Kako bi se definisao ekonomski značaj u turizmu, potrebno je da se odredi potrošnja turista u mjestima koje turisti posjećuju. Prema definiciji, novac koji turisti zarade u mjestima svog stalnog boravka, troše u turističkim mjestima koje obilaze. I kao rezultat njihove potrošnje može se reći da nastaju određeni ekonomski efekti na privredu, kako zemlje iz koje dolaze, tako i one zemlje koju turisti posjećuju.

Turistička potrošnja može vršiti direktne i indirektne efekte na privredu. Direktne efekte vrši na one učesnike turističke privrede koji direktno prodaju usluge turistima, kao što su hoteli, transportna preduzeća, trgovinska mreža ali i ostali učesnici u pružanju direktnih usluga turizma. Za razliku od ovoga, indirektne efekte vrši na one privredne djelatnosti koje ne učestvuju u pružanju neposrednih usluga turistima, već snabdjevaju turističku privredu. To su industrija, poljoprivreda, građevinarstvo.⁸⁵

Finansijski pokazatelji od turizma za 2016. godinu iznose oko 830 miliona eura, što je u odnosu na 2015. godinu veće za oko 6%. Dok se po procjenama Svjetskog savjeta za putovanje i turizam za naredni desetogodišnji period očekuje rast po stopi 8,8% prosječno godišnje.⁸⁶

Naime, ukupni namjenski prihodi nacionalne turističke organizacije CG za 2016. godinu prihodovani su na račun trezora po osnovu zakonom definisanog dijela boravišne takse, članskog doprinosa i turističke takse, iznose 2 333 867 eura i veći su za 29,1% u odnosu na isti period 2015. godine, a 70,3% više u odnosu na isti period 2014. godine.

Prihodi po osnovu članskog doprinosa za 2016. godinu iznose 672 119 eura, što je 21,3% više u odnosu na isti period 2015. godine i 75,7% više u odnosu na posmatrani period 2014. godine.

Prihodovano je tokom 2016. godine preko 2,3 miliona eura od boravišnih taksi, turističkih taksi i članskog doprinosa, dok opredijeljena budžetska sredstva NTO CG ukupno iznose 1,38 miliona eura, što je manje oko 40% u odnosu na ostvarene namjenske prihode.⁸⁷

Dakle, pri analiziranju ekonomskog značaja i uloge turizma, treba imati u vidu konkretno turističko mjesto. U daljem radu biće prikazana swot analiza za oba zastupljena turizma u Crnoj Gori.

⁸⁵ Unković S., *Ekonomika turizma*, Beograd, 1989., str. 33-34

⁸⁶ http://www.privrednakomora.me/sites/pkcg.org/files/multimedia/gallery/files/2012/09/cg_privreda_2016.pdf, 26.11.2017. u 18:35h

⁸⁷ file:///C:/Users/Bojana/Downloads/22_12_09_02_2017%20(1).pdf, 26.11.2017. u 19:25h

3.5. SWOT analiza

SWOT analizu možemo definisati da je to analitički metod koji se koristi za identifikovanje značajnih unutrašnjih i spoljašnjih faktora jedne organizacije, teritorije i slično, koji imaju uticaj na njihov razvoj. Ona pruža informacije koje su od koristi za povezivanje resursa i sposobnosti jedne organizacije sa okruženjem u kojem ona posluje i predstavlja značajan doprinos strateškom planiranju.⁸⁸ Odnosno, može se reći da se pomoću swot analize mogu otkriti pozitivni i negativni efekti određenog mjesta. Swot analiza se fokusira na četiri elementa: snage, slabosti, šanse i opasnosti, koje će biti prikazane za primorski i planinski turizam.

SNAGE Izlaz na more Očuvanost prirodnih resursa Bogato kulturno-istorijsko nasljeđe Klima Sportski tereni (stadioni, atletske staze, teniski tereni) Dobra saobraćajna povezanost Rastući broj događaja i organizovanje manifestacija Raznolikost turističke ponude	SLABOSTI Neplanska gradnja Siva ekonomija u turizmu Nedostatak informacija o turističkim sadržajima Neadekvatna prateća infrastruktura (vodosnabdijevanje, čvrsti otpad..)
PRILIKE Rastuća tražnja za turizmom koji je orjentisan na prirodu Tražnja za novim (neiskorišćenim) turističkim destinacijama Mogućnost otvaranja novih brodskih linija	OPASNOSTI Divlja gradnja Nekontrolisana prodaja nekretnina Smanjenje plažnog prostora

Tabela 5: SWOT analiza za primorski dio Crne Gore. Izvor: <http://www.gov.me/files/1228912294.pdf>

⁸⁸ https://www.cbcbg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_publikacije/radne_studije/swot_analiza_ekonomije_cg.pdf, 28.11.2017. u 17:38h

<p style="text-align: center;">SNAGE</p> <p>Neotkrivene prirodne ljepote Bogati i raznoliki prirodni resursi Veliki broj dana pokrivenosti snijegom Nezagadenost vazduha Gostoprimstvo lokalnog stanovništva</p>	<p style="text-align: center;">SLABOSTI</p> <p>Nedovoljna valorizacija i nepristupačnost prirodnim resursima Nedovoljne investicije u već postojeće hotelske kapacitete ili u hotele koji su pod stečajom Nedovoljna promocija turističkih sadržaja Loša infrastruktura Neiskorišćen potencijal Loše ski staze</p>
<p style="text-align: center;">PRILIKE</p> <p>Širenje turističke ponude Proizvodnja organske hrane Razvoj skijaških centara Razvoj postojećih aerodroma Razvoj avanturističkog, eko turizma</p>	<p style="text-align: center;">OPASNOSTI</p> <p>Odliv radne snage u gradovima na primorju Pretjerivanje u povećanju cijena Neracionalan odnos kvaliteta i cijena Uticaj klimatskih promjena</p>

Tabela 6: SWOT analiza za planinski dio u Crnoj Gori.

Izvor: <https://www.visit-montenegro.com/downloads/ministryoftourism/11-MEDJ-INSTITUT-LJUBLJANA-PLANINSKI-TURIZAM-STATISTIKA/Strategija%20planinskog%20turizma%20CG%20-%20konacna%2028.6.2005.pdf>

ZAKLJUČAK

Kako je turizam danas jedna profitabilna industrija, koja je od velikog značaja za privredu i ekonomski standard, jer samim razvijanjem turizma, podstiče se na rast i otvaranje novih radnih mjesta, što znači priliv radne snage za naše stanovništvo. Iz priloženih tabela o posjećenosti, možemo uvidjeti rastući broj dolazaka u primorskim gradovima u odnosu na sjever, što potvrđuje konstataciju da je turizam profitabilna industrija.

Obzirom da je primorski turizam u Crnoj Gori uvijek bio prioritet, jer je znatno razvijeniji i posjećeniji u odnosu na planinski, o kome govore podaci o ostvarenim noćenjima, dolascima i smještajnim kapacitetima, samim tim je potrebno da se maksimalno iskoriste sve komparativne prednosti koje primorski turizam posjeduje. Primorski dio, kao turistička destinacija, ima očuvanu prirodu, izvrsnu mediteransku kuhinju, bogatu kulturno-istorijsku baštinu, prijatnu klimu, i samim tim ima sve predispozicije za razvijanje nekoliko oblika turizma, kao što su: nautički, zdravstveni, kulturni, agroturizam... Razvijanjem ovih oblika, zatim poboljšanju postojećih smještajnih kapaciteta, turističkih sadržaja, usluga, ali i na znatno boljoj promociji istog, uticaće se na to da primorje bude konkurentna destinacija u zemljama u okruženju.

Međutim, Crna Gora bi trebala da oblikuje primorski i planinski dio u jednu cjelinu, kako bi postala jedna od najatraktivnijih turističkih destinacija u Evropi. Potrebno je voditi računa o razvoju oba turizma, kako bi naša zemlja mogla postati sinonim za primorski i planinski turizam. Sa svojom raznolikom ponudom, bližnom primorskog i planinskog dijela kao komparativnom prednošću, bila bi na tržištu konkurentna destinacija.

LITERATURA

1. Bakić O., Marketing u turizmu, Univerzitet Educons, Novi Sad, 2008.
2. Bakić R., Demografski razvitak sjeverne Crne Gore, Podgorica, 1994.
3. Brčić I., Orlandić R., Nautički turizam i upravljanje marinama, Fakultet za poslovne mediteranske studije – Tivat, Tivat, 2010.
4. Vukićević S., Menadžment slobodnog vremena u turizmu, Podgorica, 2007.
5. Vlahović S., Savić S., Lacmanović D., Turizam i poljoprivreda Bara, Bar, 2013.
6. Đurović P., Grgurević O., Đurović M., Petrović A., Geografija 2, Udžbenik za drugi razred gimnazije, Podgorica, 2014.
7. Kasalica V., Kulturna baština Crne Gore, Bar, 2008.
8. Luković T., Nautički turizam, definisanje i razvrstavanje, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2007.
9. Marušić E., Morske luke, luke nautičkog turizma, Split, 2013.
10. Mihailović B., Marketing u turizmu, Podgorica, 2009.
11. Popesku J., Menadžment turističke destinacije, Beograd, 2011.
12. Unković S., Ekonomika turizma, Beograd, 1989.
13. Šuran F., Slobodno vrijeme, putovanje i turizam: sociološki pristup, Buje, 2016.

Ostali izvori:

1. Alibašić H., Savremene tendencije u turizmu, hotelijerstvu i gastronomiji, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad, 2006.
2. Zakon o nacionalnim parkovima, Službeni list Crne Gore, 2014.
3. Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine, Podgorica, 2008.
4. Ministarstvo turizma Crne Gore, Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori, Ljubljana, 2005.
5. Hadžić O., Kulturni turizam, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad.

Internet izvori:

1. www.visokaturisticka.edu.rs
2. www.fms-tivat.me
3. www.logos.org.rs
4. www.explore-serbia.rs
5. www.kongresniturizam.com
6. www.fmtu.lumens5plus.com
7. www.nparkovi.me

8. www.visokogorcicg.com
9. www.durmitor.wordpress.com
10. www.durmitor.rs
11. www.photomontenegro.me
12. www.nautour.info/crnagora.php
13. www.faktor.ba
14. www.me/index.php
15. www.lukabar.me
16. www.morskodobro.com
17. www.enciklopedija.hr
18. www.web.efzg.hr
19. www.dgt.uns.ac.rs/download/otv2.ppt
20. www.forum16plus1.com
21. www.cdm.me
22. www.novosti.rs
23. www.srp.gov.me
24. www.ulcinj.travel
25. www.me.visit-montenegro.com
26. www.montenegroclick.me
27. www.barinfo.me
28. www.privrednakomora.me
29. www.witpress.com
30. www.sr.wikipedia.org
31. www.geografija.ba
32. www.b92.net
33. www.seoskiturizamrs.com
34. www.visitmycountry.net
35. www.crnagora.me
36. www.campparadisodrage.com
37. <http://lectio.viser.edu.rs>
38. http://xn---itbaba0aapeekb4br.xn--90a3ac/pdf/et20144_08.pdf
39. [file:///C:/Users/Bojana/Downloads/22_12_09_02_2017%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Bojana/Downloads/22_12_09_02_2017%20(1).pdf)
40. [file:///C:/Users/Bojana/Downloads/Uticaj%20visokokvalitetnih%20hotela%20na%20turizam%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Bojana/Downloads/Uticaj%20visokokvalitetnih%20hotela%20na%20turizam%20(2).pdf)
41. <file:///C:/Users/probook/Downloads/Informator%20MNE.pdf>

Popis slika:

Slika 1. Bobotov kuk.....	15
Slika 2. Pešića jezero.....	17
Slika 3. Nacionalni park Lovćen.....	18
Slika 4. Skadarsko jezero.....	19

Slika 5. NP Prokletije.....	19
Slika 6. Most na Đurđevića Tari.....	20
Slika 7. Velika plaža u Ulcinju.....	21
Slika 8. Izgled autoputa Bar-Boljare.....	30
Slika 9. Projekat Luštica bay.....	31

Popis tabela:

Tabela 1. Statistika smještajnih kapaciteta na primorju	28
Tabela 2. Statistika smještajnih kapaciteta na sjeveru.....	28
Tabela 3. Broj dolazaka turista po mjesecima u 2016. godini.....	29
Tabela 4. Broj ostvarenih noćenja gostiju po mjesecima u 2016. godini.....	29
Tabela 5. SWOT analiza za primorski dio CG.....	34
Tabela 6. SWOT analiza za planinski dio CG.....	35